

№ 378, зі змінами і доповненнями станом на 26.09.2006 р. / Офіц. веб-сайт Верховної ради України. Режим доступу до тексту: <http://zakon.rada.gov.ua>.

16. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління: [Електронний ресурс]. – Режим доступу до тексту: www.nbu.gov.ua.

Надійшла до редколегії 25.09.2009.

УДК 332.13

С. О. Іщук

Інститут регіональних досліджень НАН України

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Проведено оцінку зарубіжного досвіду кластеризації економіки, зокрема, динаміки розвитку кластерів у країнах-членах ОЧЕС. Окреслено проблеми, що супроводжують формування кластерних структур в Україні, і обґрунтовано рекомендації щодо їх вирішення.

Ключові слова: кластеризація економіки, кластери, конкурентоспроможність, розвиток.

Проведена оценка зарубежного опыта кластеризации экономики, в частности, динамики развития кластеров в странах-членах ОЧЭС. Очерчены проблемы, сопровождающие формирование кластерных структур в Украине, и обоснованы рекомендации по их решению.

Ключевые слова: кластеризация экономики, кластеры, конкурентоспособность, развитие.

Evaluation of foreign experience in clustering of economy is conducted, in particular, the dynamics of clusters' development in member countries of BSEC. Problems accompanying the formation of cluster structures in Ukraine are defined, as well as recommendations for their solution are based.

Key words: clustering of economy, clusters, competitiveness, development.

Актуальність проблеми. Сучасні тенденції поглиблення процесів глобалізації економіки посилюють конкуренцію на світових ринках, а відтак, зумовлюють необхідність формування масштабних інтегрованих господарських структур, причому як міжрегіонального, так і міждержавного рівня. Висока ефективність усіх організаційно-правових форм кластерів, що виникають у економіках більшості країн світу підтверджує об'єктивність та неминучість становлення кластерної моделі національної економіки в Україні.

Аналіз останніх наукових публікацій. Дослідження вітчизняних та зарубіжних фахівців із питань утворення нових територіальних виробничих систем підтверджують об'єктивність та неминучість процесів *кластеризації* з огляду на високу ефективність усіх організаційно-правових форм кластерів, що виникають у економіках більшості країн світу [3–5].

Актуальність цієї проблематики для економічної науки та практики зумовлює існування різних трактувань категорії «кластер», зокрема як «територіального об'єднання взаємопов'язаних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, які спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня» [3] або як «неформального об'єднання організацій і фірм, пов'язаних між собою технологічно і економічно за ознакою (бажано) географіч-

ної близькості». Таке означення кластера пропонується Регіональною науково-промисловою асоціацією «Гал Авто», що створена і діє на теренах Західного регіону України.

Також поняття «кластер» трактується як «зосередження найбільш ефективних і взаємозалежних видів економічної діяльності, тобто сукупність взаємозалежних груп успішно конкуруючих фірм, які утворюють «золотий перетин» усієї економічної системи, що забезпечує конкурентні позиції на регіональному, національному та світовому ринках» [1].

Мета і задачі дослідження. З огляду на важливість тематики дослідження для господарської практики детального аналізу потребує зарубіжний досвід кластеризації економіки в контексті використання його в Україні.

Кластер може включати різну кількість підприємств, незалежно від їхніх розмірів. Деякі кластери, що виникають у промислово розвинутих країнах, формуються переважно з малих та середніх підприємств. Такими кластерами насичена економіка Італії, в багатьох індустріальних регіонах якої створені і функціонують невеликі кластерні структури. Натомість в інших європейських країнах для кластерів характерні принципово інші організаційні форми. Так, у шотландській моделі кластерів, яка визнана базовою в Європейському Союзі, в центрі мережі підприємств, що утворюють кластер, знаходиться велика виробнича компанія (як правило, науково-технічного профілю), навколо якої концентруються всі інші учасники кластеру. Ця компанія утворює ядро кластерної структури, і, таким чином, є фундаментальною (у плані потенціалу) базою для її функціонування та розвитку.

Основними детермінантами формування кластерних структур, за даними Світового економічного форуму, є [6]:

- доступність до своєрідних природних умов регіонів;
- близькість до відокремлених регіональних ринків, недосяжних для великих виробничих структур;
- забезпеченість спеціалізованою робочою силою;
- можливість доступу до обмежених інформаційних ресурсів;
- низька вартість трансакційних витрат;
- можливість залучення до співпраці самостійних економічних суб'єктів регіону на взаємовигідних умовах.

Господарська практика розвинутих країн свідчить, що домінуючу роль у формуванні конкурентного ринкового середовища відіграють промислові кластери, бо саме їм належать стратегічні конкурентні переваги в індустріальній сфері внаслідок широких можливостей щодо впровадження нових технологій, підвищення продуктивності праці, масштабного залучення іноземних інвестицій, диверсифікації міжгалузевих зв'язків, а в підсумку – зростання рівня та якості життя населення. Таким чином, від успішного розвитку кластера вирає не лише його близьке (у територіальному розумінні) оточення, але й економіка регіону та національна економіка загалом. А відтак, висока конкурентоспроможність країни базується на сильних конкурентних позиціях окремих кластерів, передусім промислових, оскільки вони і визначають інноваційну спроможність економіки.

Структура промислових інноваційних кластерів формується під впливом багатьох чинників, які відображають специфіку окремих регіонів, але найпоширенішою є німецька схема утворення кластерів такого типу [3]. Ефективність цієї моделі доведена високим рівнем економічного розвитку Німеччини як одного з лідерів ЄС.

Для України в процесах формування кластерних структур важливим є досвід країн-членів Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС). ОЧЕС – це міжурядова організація, яка заснована 1 травня 1999 р. на базі Договору про чорноморське економічне співробітництво від 25 червня 1992 р. і об'єднує

12 країн Причорномор'я і Південних Балкан. Штаб-квартира цієї Організації розташована в Стамбулі.

Економічний інтерес до чорноморського регіону невпинно зростає не лише через наявність у цьому регіоні природних ресурсів (енергоносіїв, руд металів та металоїдів), але і внаслідок важливості трансформації економіки його країн у напрямі динамічного розвитку. Середні темпи зростання ВВП останніх перебувають на рівні 6–8 % за рік і переважають аналогічні показники в країнах Західної Європи.

Отже, проведемо оцінку динаміки розвитку кластерів у країнах-членах ОЧЕС, що висвітлена в [4] за підсумками проведеного в жовтні 2007 р. у Стамбулі II семінару Організації з проблем кластеризації малих і середніх підприємств.

Туреччина. Кластеризація турецької економіки триває від початку 1990-х рр. Ці процеси стали популярними практично в кожному регіоні країни. Відповідно до затвердженої Національної програми кластеризації на 2007–2008 рр., кластери розподілені на всій території Туреччини, залежно від наявності природних ресурсів, які переробляються.

Специфікою кластерної моделі розвитку переважної більшості територій є те, що в них формувалися здебільшого низько- або середньо-технологічні кластери з більшою інтенсивністю праці невисокої кваліфікації. У підсумку виникло порівняно багато кластерів, що спеціалізуються на виробництві текстилю, одягу, взуття, харчових продуктів, тари, сувенірів. Лише чотири ключові (із позицій індустріального розвитку) регіони, розташовані на північному заході країни – Стамбул, Анкара, Ізмір і Бурса – зуміли створити на своїй території декілька високотехнологічних кластерів, які пов'язані з машинобудуванням та виробництвом будівельних матеріалів.

Румунія. За останні 15 років в економіку країни активно запроваджується італійська модель виробничого кластера або «індустріального округу», який формується переважно з малих та середніх підприємств. Причому щорічно створюється близько 1000 нових італійсько-румунських компаній. Уперше такі унікальні виробничі структури (індустріальні округи) формувалися в період 1950–1960 рр. в північній частині Італії, розташованій у передгір'ї Альп.

Нині «індустріальні округи» – кластери – розміщені:

- на північному сході і північному заході (кластери текстилю і виробництва одягу);
- в районі Бухареста і на південному сході країни (кластери машинобудування);
- у центрі і на північному заході (кластери деревообробки);
- у південних районах (кластери виробництва продуктів харчування);
- у Бухаресті (хімічні кластери).

Нові кластери формуються на всій території країни.

Болгарія. У межах реформування економіки в 2003 р. була розроблена Болгарська ініціатива конкурентоспроможності, заснована на кластерній моделі. У вересні 2004 р. затверджена Національна інноваційна стратегія розвитку економіки на 2007–2013 рр., яка базується на активізації діяльності інноваційних кластерів. Найпріоритетнішими на цьому етапі визначені кластери інформаційно-комунікаційних технологій, агропромислового комплексу і автомобілебудування.

Вірменія. Процеси кластеризації відбуваються в країні швидкими темпами. Найбільшого розвитку досягли кластери, які займаються обробкою алмазів, виготовленням вин та коньяків, продуктів харчування, металовиробів, а також спеціалізуються на гірській і туристичній галузях. Формуються нові кластери, пов'язані з інформаційними технологіями. За останні роки високий рівень активності проявляє Вірменський фармацевтичний кластер, унікальний тим, що займається виробництвом медикаментів із цілющих трав. У 2007 р. випуск натуральних ліку-

вальних засобів досягнув 24 % від загального обсягу медикаментів, що виготовляються цим кластером. Також швидкими темпами відбувається розвиток кластера органічного землеробства, значна частка продукції якого скеровується передусім на задоволення внутрішнього споживчого попиту.

Російська Федерація. Основним механізмом вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності країни стала розробка державної стратегії конкурентного розвитку Росії і регіональних інноваційних систем, яка містить комплекс заходів, що реалізуються на макро-, мезо- і мікрорівнях, на кожному з яких кластерна політика займає пріоритетну позицію. Під керівництвом «Союзу розвитку наукоградів», який охоплює 37 муніципальних формувань, активізувалася діяльність, спрямована на прискорення інноваційного розвитку країни і поступового формування High-Tech кластерів.

У цьому напрямі Росія активно співпрацює з *Казахстаном*, який розгорнув широку діяльність щодо кластеризації економіки. І хоча Казахстан не є членом ОЧЕС, доцільно проаналізувати програму створення в цій країні кластерних структур, оскільки такий досвід може бути корисним для України.

З метою диверсифікації економіки в Казахстані у 2003 р. затвердили Стратегію індустріально-інноваційного розвитку до 2015 р. У її основу закладено формування національних кластерів у секторах нафтової, газової, харчової і текстильної промисловості, будівельних матеріалів, туризму, транспортно-логістичних послуг, інжинірингу. Базою для розвитку економіки країни є енергетичні ресурси, а тому розпочато створення нафтохімічного кластера, зорієнтованого на співробітництво з компаніями Росії, США, Китаю, Індонезії та Азербайджану. Окрім експорту нафти і газу, в межах кластера передбачається виробництво пластмас, поліпропілену та інших матеріалів.

У країні також почав розвиватися транспортно-логістичний кластер «Земля-Море-Небо», центральним об'єктом якого має стати розширення морського порту «Актау». В останньому до 2015 р. передбачається створити декілька окремих зон, куди планується вкласти близько 70 млрд доларів. Першою буде промислово-виробнича зона з наголосом на формуванні High-Tech кластера «Aktay Industries». Друга зона – мультимодальний транспортно-логістичний кластер «Free Trade», який об'єднає торгово-виставкові об'єкти з терміналами, митницею і банками. Поряд із цими формуваннями створюється курортна зона «Кендерлі», яка має стати основою туристичного кластера на Каспійському морі. Саме цей досвід варто перейняти Україні для створення подібних структур у південних причорноморських областях (Одеській, Миколаївській, Херсонській) з огляду на їхній транзитний (наявність портів) і курортно-рекреаційний потенціал.

Значні масштаби проектів розвитку кластерних об'єднань у Казахстані доповнюються програмою відновлення берегових ліній наполовину висушеного Аральського моря шляхом регулювання стоку руслом річки Сирдар'ї і формування в цьому регіоні рибного кластеру, що передбачає будівництво трьох рибопереробних підприємств, згідно з міжнародними стандартами.

Динамічно реалізується і казахська програма створення та розвитку агропромислових кластерів, зокрема з виробництва бавовни, м'яса, молока, вовни, фруктів, овочів, рису та сої. Вони формуються як транскордонні міжнародні альянси.

В Україні зусилля загальнонаціональних і регіональних органів влади та бізнесових організацій, спрямовані на запровадження кластерної моделі розвитку економіки в різних регіонах, підтверджують ефективність і перспективність руху в цьому напрямі. Так, зокрема, в Західному регіоні функціонують кластери у Хмельницькій (будівельний, швейний, продуктовий і туристичні) та Івано-Франківській (Тисменицький хутрянний кластер і кластер народних промислів «Сузір'я») областях, а в Рівненській області сформовано кластер «Полісся Рокит-

нівщини». Також проектується створення кластерних структур широкого спектра в усіх областях регіону.

На Львівщині, за результатами експертної оцінки виробничого та ринкового потенціалу промислових підприємств області, які визначають загальнообласні фінансово-економічні показники, формування кластерних систем у найближчій перспективі можливе у таких сферах діяльності:

- виробництво вантажо-піднімальної техніки;
- виробництво деревини та виробів із деревини, меблеве виробництво;
- вторинні енергетичні матеріали;
- будівництво;
- інформаційні технології;
- мода, текстиль, рітейл;
- книговидавництво;
- біотехнології, медичні та ветеринарні препарати.

Водночас досвід становлення і розвитку кластерів на Поділлі, в Прикарпатті, Поліссі, Севастополі свідчить про те, що формування сучасних партнерських відносин між органами місцевої влади і діловими колами, а також науководослідницькими центрами, які підтримують виробництво, є складним комплексним процесом. В Україні дотепер залишається несприятливим підприємницький клімат і спостерігається певна невизначеність щодо формування і реалізації політики підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Згідно з даними Світового економічного форуму [6], за останні роки рейтинг України за індексом глобальної конкурентоспроможності постійно знижується. При цьому однією з основних (і своєрідних) проблем для нашої країни залишаються труднощі, пов'язані зі створенням інституційних умов для трансформації економіки.

Висновки і перспектива подальших досліджень. Стратегічний курс соціально-економічних перетворень в Україні у напрямі становлення та розвитку регіональних кластерних структур має базуватися на активній державній підтримці процесів кластеризації. Це вимагає вирішення багатьох завдань, основними серед яких, з огляду на досвід проаналізованих країн, є [2]:

- проведення комплексного моніторингу соціально-економічного розвитку територій із метою визначення пріоритетів у формуванні загальнонаціональних і регіональних виробничих та інших спеціалізованих кластерів;
- затвердження стратегії підвищення конкурентоспроможності країни та її регіонів на основі ефективного функціонування інноваційних кластерних структур;
- створення національної і регіональних рад із питань конкурентоспроможності, які будуть координувати процеси розробки та реалізації програм формування інноваційних кластерних об'єднань;
- розробка за участю НАН України, адміністрацій регіонів, державних і бізнесових організацій (до прикладу, Торгово-промислової палати та ін.) регіональних програм розвитку, передусім високотехнологічних кластерів інноваційного типу;
- забезпечення на законодавчому рівні формування сприятливого для розвитку підприємництва ділового середовища та інвестиційної привабливості територій із акцентом на співробітництві влади, бізнесу, науки і громадських організацій в інноваційних проектах;
- заохочення ініціативи приватного сектора в розвитку кластерів шляхом спрощення організації партнерських відносин між державними і недержавними організаціями та установами, а також забезпечення ефективної технічної підтримки і надання інформаційних послуг;
- поширення повної та вичерпної інформації про кластери в ділових колах.

Отже, кластеризація як ефективний механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки має зайняти належне місце в цілісній та всебіч-

но обґрунтованій стратегії державної економічної політики, яка, своєю чергою, не повинна обмежуватися виключно економічними проблемами, а комплексно охоплювати всі найважливіші сфери соціально-економічного розвитку суспільства: науково-технічну, екологічну, демографічну та інші.

Бібліографічні посилання

1. Вітер І. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки як передумова європейської інтеграції України / І. Вітер // Економіка промисловості – 2003. – № 3 (21) – С. 11–19.
2. Іщук С. О. Кластерна модель регіональної економіки: міжнародний досвід у контексті перспектив для України / С. О. Іщук // Міжнародне науково-технічне співробітництво : Матеріали V (XVIII) Всеукр. наук.-практ. конф. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – С. 127.
3. Колединський С. Б. Регіональні аспекти формування інноваційних кластерних структур / С. Б. Колединський // Труды Одесского политех. ун-та: Науч. и производ.-практ. сб. по техническим и естественным наукам. – Одесса, 2004. – Вып. 2 (22). – С. 298–302.
4. Соколенко С. І. О кластеризации в странах ОЧЕС / С. І. Соколенко // Діловий вісник. – 2007. – № 12 (163). – С. 8–9.
5. Porter M. E. The Competitive Advantage of Nation. – London: Macmillan Press Ltd, 1990. – 235 p.
6. World economic forum – www.weforum.org.

Надійшла до редколегії 27.10.2009.

УДК 330.342(477.63)

Я. А. Бондаренко, В. А. Дмитрієва

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РАЙОНИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ: БАГАТОВИМІРНА ОЦІНКА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО СТАНУ

Розглянуто проблеми регіонального управління та розвитку на прикладі районів Дніпропетровської області

Ключові слова: соціально-економічний стан, область, райони, моделювання, кореляція, кластер, компонентний аналіз, інтегральна оцінка.

Рассматриваются проблемы регионального управления и развития на примере районов Днепропетровской области

Ключевые слова: социально-экономическое состояние, область, районы, моделирование, корреляция, кластер, компонентный анализ, интегральная оценка.

The article is dedicated to problems of district management and development on the data base of Dnipropetrovs'k region

Key words: social and economical state, region, districts, modeling, correlation, methods of cluster analyze and main components.

Метою даної роботи є представлення результатів аналізу сучасного соціально-економічного стану районів Дніпропетровської області методами багатовимірної оцінювання та розкриття особливостей їх розвитку.

Розвиток виробничих регіонів обумовлює «стан здоров'я» всієї української економіки. За словами економістів розвиток будь-якого регіону безпосередньо визначається такими складовими, як темп економічного зростання, фінансова